

OGAHIY SHE'RIYATIDA ANTROPONIMLARNING
LINGVOPOETIK TADQIQI

Shahnozaxon Mirvahitovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dotsenti v.b.

Sevinch Raximova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

*Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar yo'nalishi
talabasi*

Badiiy matndagi onomastik birliklarni o'rganish nafaqat lisoniy jihatdan, balki etnomadaniy, estetik va tarixiy-diniy nuqtayi nazardan yondashishni talab qiladi. Zero, Ogahiy she'riyatidagi har bir antroponim ortida ulkan ma'naviy meros yashiringan.

(Ernst Begmatov)

Badiiy matn tahlilida onomastik birliklarning o'рни alohidadir. Ayniqsa, mumtoz adiblar asarlari ijodida qo'llanilgan atoqli otlarni o'rganish tilshunoslik uchun fundamental ma'lumotlarni taqdim qiladi. Muhammad Rizo Ogahiy ijodida kam o'rganilgan, ammo nihoyatda dolzarb masalalardan biri — antroponimlar (inson ismlari) tadqiqidir. Antroponimlar nafaqat lisoniy birlik, balki xalqning tarixi, diniy e'tiqodi va ma'naviyatini o'zida mujassamlashtirgan etnomadaniy ko'rsatkichlar hisoblanadi. Shu sababli, ularning ma'no ko'lami, yuzaga kelish asoslari va badiiy matndagi rivojlanish xususiyatlarini o'rganish yuqori ilmiy ahamiyatga ega.

O'zbek tili antroponimlarining nazariy masalalari bo'yicha tadqiqot olib borgan olim E. Begmatov ta'kidlaganidek, badiiy matndagi onomastik birliklarni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki etnolingvistik, sotsiolingvistik va estetik nuqtayi nazardan yondashishni talab qiladi. Onomastik birliklar matnda allyuziv nom sifatida qo'llanganida, yozuvchining badiiy maqsadi birmuncha aniq va teran ifodalanadi. Allyuziya usuli orqali keng ommaga ma'lum bo'lgan tarixiy voqealar, diniy rivoyatlar va turg'un tushunchalar matnga olib kiriladi. Ogahiy she'riyatida

qo'llangan allyuziv nomlar tahlili shoirning onomastik ko'lami haqida yaxlit tasavvur hosil qilish imkonini beradi.

Shoir va mohir tarjimon Ogahiy ijodida Yusuf obrazining ko'plab uchrashi alohida diqqatga sazovordir. Yusuf — Sharq adabiyotida go'zallik va sadoqatning eng yuksak timsoli bo'lib, Ogahiy ushbu antroponimni qo'llashda faqat afsonaviy personajga ishora qilish bilan cheklanmaydi. U Yusuf timsoli orqali Olloh tomonidan insoniyatga in'om etilgan ko'rk, tush ta'biri, kechirimlilik va sabot kabi insoniy sifatlarni o'z she'rlari qatiga singdirib yuboradi. Masalan, shoirning quyidagi baytida Yusuf nomi "nur" va "jamol" tushunchalari bilan uzviy bog'lanadi:

Yo'qsa maqsad Yusufi ravshan jamoli mehrining, Partavi birla munavvar chohi bobildur mango.

Bu yerda Yusuf nomi an'anaviy istiora vazifasida kelib, ma'shuqaning go'zalligi orqali yorug'lik va poklik tuyg'usini ifodalaydi.

Ogahiy lirik merosida antroponimlarning ramziy ma'noda qo'llanilishi juda keng qamrovli:

1. *Diniy-afsonaviy timsollar:* Shoir Iso ismidan foydalanganda, uning o'liklarga jon bag'ishlovchi (Masih) xislatiga urg'u beradi. Badiiy matnda bu xususiyat yorning jonbaxsh lablari ("la'li lab") guftori bilan qiyoslanadi. Shuningdek, Xizr — to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi va mangu tirik zot sifatida, Sulaymon — olamga hukmronlik va qudrat timsoli sifatida onomastik tizimni boyitadi.

2. *Tarixiy-falsafiy shaxslar:* Arastu (Aristotel) va Falotun (Platon) kabi antik davr mutafakkirlari ismlari Ogahiy she'rlarida inson aqlining chegaralanganligini, ilohiy sirlar oldida hatto buyuk faylasuflar ham ojiz ekanligini ta'kidlash uchun xizmat qiladi: *"Oning fikrida ojiz yuz Arastu, ming Falotundur"*.

3. *Qahramonlik va saxiylik timsollari:* Rustam ismining shijoat va yengilmaslik ramzi sifatida, Hotam ismining esa mislsiz saxiylik etaloni sifatida qo'llanilishi Ogahiyning lirik qahramoni intiladigan oliyjanob ideallarni ko'rsatib beradi.

4. *Ijtimoiy-axloqiy zidlanishlar*: Qorun antroponimi orqali boylikka ruju qo'yish va oqibatda tanazzulga uchrash, Ya'qub ismi orqali esa ayriliq dardi va sabr kabi insoniy holatlar nihoyatda ta'sirli tasvirlanadi.

Ogahiyning antroponimlardan foydalanish mahorati uning nafaqat she'riyatida, balki tarixiy asarlarida ham ko'zga tashlanadi. Uning pentalogiyasida (beshta tarixiy asarida) keltirilgan atoqli otlar o'sha davrdagi etnomadaniy muhitni o'rganishda birlamchi manba bo'lib xizmat qiladi. Shoir an'anaviy istioralar va ramziy nomlar orqali matnning badiiy-estetik ta'sirchanligini oshiradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Ogahiy she'riyatida antroponimlarning tarixiy, mifologik va ramziy turlari o'zaro uyg'unlikda qo'llanilgan. Ushbu onomastik birliklarning tadqiqi XIX asr o'zbek adabiy tili va ijodiy tafakkurining qanchalik boy bo'lganligini isbotlaydi. Ogahiy tomonidan mahorat bilan tanlangan har bir ism o'zbek milliy an'analari va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi lisoniy kod vazifasini o'taydi.